

Költői szerep- és viláértelmezési lehetőségek az ezredforduló utáni Közép-Kelet-Európában

Megkésett utószó Petőcz András *Európa rádió* című verseskötetéhez

Petőcz András ezredforduló utáni költészetének egyik legkiemelkedőbb és legmeghatározóbb műve 2005-ben megjelent *Európa rádió* című verseskötete,¹ mely egyúttal határozott fordulópontot is jelent az avantgárd experimentális-vizuális költészet, a párizsi Magyar Műhely köre felől érkezett szerző életművében. Petőcz ugyanis e könyvben nem mást tesz, mint igen merészen és határozottan kipróbálja az ezredforduló utáni magyar líra által felkínált költői szereplehetőségeket, az avantgárd nyelv- és jelhasználatról pedig a hagyományos, tartalomközpontú, üzenetközlő és viláértelmező költészet paradigmája felé fordul.² Az egész könyv voltaképpen nem más, mint az európai, azon belül is a közép-kelet-európai és sajátosan magyar identitás költői értelmezésének kísérlete a posztmodern korban, európai és persze egyúttal egyetemes emberi értékek melletti elköteleződés szándékával, ám szükségszerűen nem kevés pesszimizmussal, szkepszissel és iróniával átítva. A lírai szubjektum, mint afféle (kelet-)európai rádiós, versben tudósít innét, az ezredforduló utáni Közép-Kelet-Európa zavaros, kaotikus, a rendszerváltozás utáni évtizedekben még mindig formálódó vidékéről. A költő persze közben predesztinált, sajátosan kelet-európai perspektívájából ki-kitekint a világ más részei felé, valahogyan, áttételesen lehetőleg az egész emberiség nevében próbálva szólni, és az egész emberiség léthelyzetét értékelni. Szentül, megingathatatlanul hiszi, hogy még a 2000-es évek elején is ez, nem pedig más a költő feladata, s teszi ezt, nem túlzás állítani, olykor igen-igen nagy versekben. A közösségi-politikai beszédmód programszerűen jelenik meg a könyv verseiben, hiszen nem véletlen, hogy a kötet alig pár hónappal Magyarország Euruópai Unióhoz való csatlakozását követően jelent meg. A szerző által írott rövid fűlszöveg ugyancsak félreérthetetlenül foglal állást az európaiság, az ország EU-tagsága és az európai integráció mellett:

¹ Hivatkozott kiadás: PETŐCZ András, *Európa rádió*, Budapest-Pozsony, Kalligram, 2005.

² Ezt Petőcz András költészetét vizsgálva valamivel korábban már Szepes Erika is felveti. Vö. SZEPES Erika, *A mozdulatlan mozdulás, avagy Petőcz András nyugtalan utazása*, in uő, *Szerep és személyesség. Verselemzések*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 92-113.

„Szeretném azt hinni, hogy országom partjait ismét három tenger mossa, mint egykor, régen, hősi időkben. Jogokkal bíró állampolgár akarok lenni, aki legalább 27 tagállamban érezheti otthon magát, aki országa nyugati partjaitól a keletiig igazolvány felmutatása nélkül modern autópályákon juthat el, ha ahhoz van kedve, akinek pénzváltással nem kell törődnie, és aki, ha honfitársai a legkülönbözőbb nyelveken szólnak, képes örülni országa sokszínűségének. Szeretném belakni nagyra nőtt országomat. Szeretném hinni, hogy hazámmal együtt ismét nagy lehetek. Ez a könyv, talán, erről is szól.”

A kötet egyfajta prologusként az *Oblomov álma* című verssel kezdődik, melyben egy drágai monológ keretében a költő Goncsarov ismert regényhősét, a felesleges és tétlen ember irodalmi archetípusát beszélgeti.

Oblomov álma

Két óra elmúlt.

Csak kapkodom a fejem,
túl gyorsan történnek
körülottem a dolgok.

Elfáradtam.

Egy pillanatra, talán
ha lehúnytam a szemem,
egy percre se, és
el is telt a délelőtt.

A tornác felől éles napsütés,
a fény a szemembe vág,
elvakít.

Meg kell, hogy igyam, lassan,
a délutáni teát.

Álmomban, mintha,
már meg is ittam volna,

és úgy emlékszem, megjelent
a nappaliban
Olga.

Beszélgettünk, sétáltunk is,
ő nagy ritkán a karomon pihent,
és az őszi napsütés alatt
az idő, velünk, ott, a kertben,
csak alig-alig haladt.

Szép álom volt.

Most a napsütés,
miként a kés,
a szemembe vág.

Álmomban Olga öreg
szolgáját is láttam
a ravatalon.

Sárgás, viaszos arca volt,
a szeme csukva.
Látszott, ahogy meghajolt
az ismeretlen erő előtt,
még *közben* is a száját
szorította.

Mint aki mindenkire haragszik ott,
valahol,
ahol ilyesmi megtörténhet.

Mint aki a *Seollal* már
ezerszer farkasszemet nézett.

Délután van. Teaidő.
Kettő is elmúlt.
Eltelik ez a nap is.
Ez a hét is.
Sok minden történt.
Későre jár.

Oblomov persze itt sem más, mint Goncsarov regényében – beleragad a tétlenségbe, az őt körülvevő világban pedig nem történik semmi. De vajon mind Oblomovok lennénk így a kétezres évek eleje táján? A nem túl optimista lírai prológos után az első ciklus a *Kivándorol az Isten* címet viselő, profán istenes versek gyűjteménye, mely egyébként megelőlegezi Petőcz András jóval későbbi, *A megvénhedt Isten* című kötetét, és amelyben a költő Istent az emberhez hasonlóan kisszerűnek, esendőnek és sérülékenynek ábrázolja. Ennek egyik legeklatánsabb példája talán a *Szorong az Isten* című költemény:

Szorong az Isten

A sarokban ül, és szorong az isten.
Annyira sápadt és fáradt az arca!
Homlokán piros pattanás. Véres.
Már megint elvakarta.
Nem néz rám, ahogy a szobába lépek.
Teszi magát, mint aki játszik.
Két napja kitalált valami teremtető-gépet,
úgy látom, azon bogarászik.
Aztán egy bolygóért az ágy alá mászik,
mint akinek csak ez a dolga. Fogja
a bolygót, *a kéket*, és a nyitott ablakon át
a levegőégbe hajítja.

*A párkányról, miként a remények,
elrebbennek a seregélyek.*

Megelőlegezése mindez Petőcz egy jóval későbbi, *A megvénhedt Isten* című kötetének, ahol a költő egy végtelenül kisszerű és emberszerű, emberivé degradált-deszakralizált-profanizált I/istent teremt olvasóinak... Hogy mi, emberek tettük-e Istent ilyenné, amilyenné lett az ezredfordulóra, vagy pedig valójában mindig is ilyen volt, vagy legalábbis ilyennek akarja velünk láttatni magát, ha egyáltalán létezik? Ez olyan kérdés, amelyet a költői szubjektum nem akar helyettünk, mindenkori olvasók helyett megválaszolni, ezért a ciklus további verseiben nyitva is hagyja azt... Az Isten itt éppen *szorong*, de vajon éppen azon, hogyan juthatott idáig eredetileg saját képére formált, magasztosnak szánt teremtménye?

A következő, *Gyönyörű a nővérem, ahogy* című ciklus nem más, mint irodalmi játék a lehetségességgel, a költő, Petőcz András, mint biográfiai személy sosem volt nővérenek gondolatával, azonban ennek az irodalmi játéknak az ürügyén a versek igen sok mindent megmutatnak az emberi létezés hétköznapi aspektusaiból. Példaként *talán A nővérem buliba készül* című verset érdemes idéznünk:

A nővérem buliba készül

*nagyon jól kiöltözött
a nővérem végre
egészen snájdig kis csaj
lett belőle mára
átlátszó pántú melltartót tett a mellére
és ruhája alól izgalmasan villan a bokája
száján a rúzs
igaz hogy enyhén elkenődött
és a púder is
úgy nézem több a kelleténél
de fogai szépek és a kiszedett szemöldök
olyan - szerintem te is hasonlót szeretnél
egyszóval bulis egy csaj lett
a nővérem mostanára*

*és vidám is nagyon
mert várják a telepi srácok
púderén nem látszik át arcának szokott szorongása
csak a szemében vannak nagy néha félelem-csillogások*

Ezek látszólag nem olyan komoly versek a kötet egészéhez képest, a fiktív nővér olykor közhelyes tevékenységének megidézése által mégis bájosan és hitelesen ábrázolják az emberi létezést a maga hétköznapiságában. Mert az emberi élet a maga kisszerűségében és hétköznapiságában is egyedi, értékes, megismételhetetlen létezési forma, és ezt a nővérét megteremtő és életét élénk táró lírai szubjektum tudna jól.

A következő, A hős akkor, amikor nem hős című ciklus az emberi létezés egy másik, sokkal mélyebb, drámaibb aspektusának ábrázolását célozza meg, nevezetesen a hősiesség fogalmát, illetve a háború és béke viszonyát igyekszik elemezni, Petőcz Andrásra jellemző módon persze iróniától sem mentesen, miként arról az Ebben az utcában laknak a hősök című vers is tanúskodik:

Ebben az utcában laknak a hősök

Itt, ebben az utcában, igen, arra lent,
szóval, itten laknak a hősök, amikor
éppen nem annyira hősök, szóval,
amikor éppen csak laknak.

Itt láthatja a biztonsági rácsot.

Általában boldogan ugrálnak a hősök,
élvezik, ha ropog a ropogójuk,
géppuskájuk lengetik olyankor,
mert örülnek: szemükben infantilis.

Egyébként majdnem, mint bármelyikünk.

Nem, az utcára nem engedjük őket.
Védettek ugyanis. Rács mögül

bámulnak, és elégedetten vihognak,
ha megnézik őket turista barátaik.

Hi, big boy!, mondta tegnap is
az egyik turista lány, és titokban
nőtincs-zamattal kínálgatta
legféltebb hősömet.

Rászóltam, persze. Ki is van írva:
hősöket etetni hatóságilag tilos.

A szinte végletesen ironikus költemény rávilágít arra, hogy a hősiesség voltaképpen relatív fogalom, és az az ember, aki akarva-akaratlanul hőssé válik valaki szemében valamilyen okból, közel sem annak született, sorsa nem volt eleve elrendelt, akit pedig valamely cselekedete kapcsán véletlenül épp hőssé válik, eredetileg olyan ember, mint bármelyikünk... Az állatkertszerű díszletek között, turistalátványosságként mutogatott *hősök*, akiket *etetni hatóságilag tilos*, képe egyszerre félelmetes és nevetséges. Petőcz András úgy hívja fel olvasója figyelmét az ezredforduló utáni társadalmunk visszasságaira, hogy végletesen kifigurázza azt. Még durvább iróniával fordul azonban a hősiesség-háború-konfliktus tematikája felé a *Kozmikus mészárszékprogram* című költemény, mely talán a világon a kétezres években zajló lokális háborúkra hívja fel a figyelmet gyilkos humorával:

Kozmikus mészárszékprogram

Új tervvel állt elő barátunk,
a mészárszékprogram-felelős.

A parancsnokhoz eljuttatott
levelében kozmikus mészárszék
felállítását vázolta fel, ezt a hősök
szaporodása lehetővé is tenné.

A beadvány tetszik a parancsnoknak.

Kísérletekre lehetőséget ad
a kétségtelen hőstúltermelés,
és mindannyiunk vágya az agy-
szűkítés sikeres terjesztésére.

A vezérkar holnap már
dönthet az ügyben.

A mészárszékprogram Petőcznál nem is globális, hanem kozmikus, azaz az emberiség nem elégszik meg önmaga kiirtásával, lehetőleg más, még fel nem fedezett értelmes létformák kiirtása is szerepel a tervek között. Ne felejtjük el, hogy a lírai beszéd idején a kétezres évek elejének Európájában járunk, ahol és amikor Magyarország frissen csatlakozott az Európai Unióhoz, s felvillant előtte a nyugatosodás, a polgári demokrácia, a jóléti állam lehetősége. A világ jobbik, élhetőbb, emberhez méltó életet biztosító felén vagyunk, oly messze a háborútól, népiirtástól, a világ persze akkor is és ma is létező konfliktus-zónáitól. Petőcz lírai szubjektuma azonban kitekint ebből a látszólag kényelmes és szerencsés perspektívából, és rávilágít, hogy az emberiség sok ezer éves történelme alatt sajnos mit sem változott. Ugyanezt a már-már túlhajtottan ironikus létértelmezést folytatja *A polgár joga* című vers is:

A polgár joga

A háború moziban unalmas dolog,
a színészek úgy is túlélnek azt,
és győznek a jók, s ráadásul
sztárgázsit kap majd a főhős.

Jogom van valami másra.

Fotelből, fáradtan, sör mellett
nézni háború-körkapcsolást,
és látni, hogy szenved a másik,
aki nem én, és aki messze.

Talán ez az, mi még föld tud dobni.

Sietek haza az este,
csillogó gépeket látok,
füstfelhő, tűz, törmelék, hamu:
eseménydúsak hétköznapijaim.

A lírai beszélő itt egyfajta inverz, ironikus humanista beszédmód keretében az európai unió egyik jóléti demokráciájában élő, kisszerű és kényelmes polgár bőrébe bújik, aki úgy érzi, az őt körülvevő világ már unalmas, miként az is, ha csak háborús filmeket néz, és igenis joga volna valódi háborús borzalmak közvetítésén – persze megelégedetten, hogy ő maga mindettől kellően távol van térben – szörnyülködni. És bár Petőcz András lírai alteregója minden bizonnyal európai polgár, aki a világ kevésbé fejlett és szerencsés részén zajló lokális háborúk élő közvetítésén kíván szörnyülködni és egyúttal konstatálni, neki mekkora szerencséje van, hogy nem ott él éppen, sajnos az itt kissé karikírozott, ám ezzel együtt kétségtelenül realiztikusan ábrázolt emberi gyarlóság korántsem az európai, vagy a világ szerencsésebb, fejlettebb részein élő emberek privilégiuma. A vers egyetemes emberi gyengeségre és fejlődésképtelenségre hívja fel a figyelmet kíméletlen iróniájával, s a ciklus tanúsága alapján egyáltalán nem mondhatjuk, hogy a lírai szubjektum a maga kétségtelenül kinyilvánított humanizmusával együtt optimista lenne az emberiség jövőjét illetően...

A soron következő, *Táncol a sivatagi nő* című ciklus szerelmes-erotikus versek gyűjteménye, melyeket a költő egy közelebbről meg nem határozható, egzotikus-allegorikus nőalakhoz címez, és tulajdonképpen nem más, mint a férfi-női viszony örök és megfeythetetlen komplexitásának egyfajta lírai értelmezési kísérlete. Talán a ciklus címadó- és záróversét érdemes idéznünk:

Táncol a sivatagi nő

Táncol a sivatagban
az önfeledt sivatagi nő.

Nagy-nagy csupaszság
körülötte, homokdombok
és homokhegyek és
szikrázó éles napsütés.

Távolról, remegve
figyelem, ahogy forog,
ahogy táncol, valami
ősi, valami szokatlan
ritmusra lépdél:
hatalmasan és gyönyörűen.

Egyre növekszik a szem-
határon, csadorja lobog
a szélben, és én csak
bámulom, bűvölten,
miként az elítélt,
hóhérját, ha nézi:
bűvölten csodálom
ezt a táncot.

A szerelmes-erotikus versek – talán kevésbé fajsúlyos – gyűjteményét követi a verseskötet súlypontja és kulcsciklusa, az *Európa rádió, éjjel* című egység, mely az európai kultúrát és identitást, azon belül is sajátos módon a magyarság és kelet-európaiság kérdéskörét boncolgatja az európai integráció immár szükségszerű keretei között, s nem túlzás azt állítani, hogy nem egy esetben nagy versek keretében. Ilyen jelentékeny, többek között a képviselési-közéleti költészet hagyományát követő vers az *egy hajléktalan vallomása* a 2000-es évek elejéről:

egy hajléktalan vallomása

igen, csaltam az asszonyt,
megcsaltam őt a marival, nem tagadom,
nem voltam jó férj, meg jó apa sem,
elismerem;
és persze ő akart válni, nem én,
elváltunk, neki ítélték a lakást,
meg a gyerekeknek,

jól van ez így,
fájna a szívem őket kéregetni látni,
akár az apjukat;
béreltem egy lakást,
jó fizetésem volt, ment a cégnek,
nem féltem semmitől se,
a marival is jól megvoltunk,
egész addig,
míg aztán csődbe ment a cég,
munkanélküli lettem,
a lakást nem bírtam fizetni,
utcára kerültem,
a mari is otthagyt,
hajléktalan szállón vagyok mostan,
vonják a tartásdíjat a segélyből,
így aztán semmire se futja,
ezért amikor éhes vagyok,
először is rendbe hozom a ruházatomat,
valami emberi formát próbálok ölteni,
meg arra is vigyáznom kell,
hogy ne legyek túl bűdös,
mert ha bűdös vagyok,
akkor könnyen elszúrhatom az egészséget,
szóval,
bemegyek valami nagyobb üzletbe,
és felvágottat kérek,
mondjuk sonkát vagy húsz dekát meg parizert,
sajtot is, pannóniát, az a legjobb, abból tíz is elég,
néha szalámit, ha arra van gusztusom,
de csakis szeletelve,
vagy egy fél szál kolbászt,
aztán tovább megyek a hűtőpulthoz,
ott valami kisebb dolgot, túró rudat,
ilyesmit veszek magamhoz,

csupa olyat, amit könnyen ki lehet bontani,
esetleg csokoládét is elteszek,
a csokiban rengeteg a kalória, azt mondják,
aztán tovább megyek a tisztítószerrekig,
és ott, ügyesen,
szép lassan kosárból bezabálom az egészet,
a sonkát,
meg a sajtot is,
a kolbászt, meg a túró rudit,
ami már bennem van,
azt nem tudják elvenni tőlem,
a gyerekek, meg a lakás,
az mind-mind az övék,
de az a sonka, ott, az áruházban,
az már örökre én vagyok

A fenti vers nem más, mint a képviselési beszédmód leplezetlen – és nem elavult – visszatérése az ezredforduló utáni magyar költészetben, hiszen egy végletesen társadalom a peremére szorult ember nézőpontjából értelmezi a világot. A verset éppen a benne dokumentált emberi életsors banalitása teszi hitelessé és drámaivá, súlyos alkotássá. Ugyanis kiolvasható belőle az üzenet: bárki, eredetileg szerencsésebb körülmények között élő, jobban szituált ember járhat így az ezredforduló utáni Magyarországon (és Európában), senkinek sincs bérelt helye a középosztályban, az ábrázolt léthelyzet kisszerűsége és humortól, öniróniától sem mentes banalitása azonban együttérzést is kivált az olvasóból, ezáltal pedig nagy nyelvi erővel hívja fel a figyelmet egy igenis létező és tovább már nem tabuizálható társadalmi problémára.

A társadalmi lét visszáságainak költői elemzésén túl Petőcz lírai szubjektuma egyetemesebb távlatokba is tekint. Az *Amerre jártam* című költemény nagyszabású megemlékező költemény a World Trade Centre New York-i ikertornyai ellen intézett, 2001. szeptember 11-ei terrortámadásról, mely máig alapjában határozza meg azt, amit mi, a világ fejlettebb és demokratikusabb részén élő emberek a biztonságról gondolunk:

Amerre jártam

Az ikertornyoknál
amerre jártam
pusztulás van

Torkametszett torony
megroppan előre
zúzott mellkasával zuhan a földre

oda
ahol én is
fél évvel korábban:

lélegzem még bár törmelék zuhant rám
a jövőből jövő
idő-spirálban

de nincs szükségem segítő kezekre
sem az önazonosításhoz rokon DNS-re

Eltűnt ami volt
mozdíthatatlan
pur és homou – füstölgő katlan

Most újból
az időben vissza
tudatom az ikreket visszaigazolja

Ha felnézek ott vannak megint
dühödten állnak
szétrepedt betonbőrükön
fehér terítővel senki nem int
ki mint
közvetlen a zuhanás előtt

és SMS-t sem küld kétségbeesetten
nem végrendelkezik üzenetben
ahogy akkor tette

I love you dear – mondja a rögzítő
szövege bármikor megidézhető

de aki mondta
csak a múltban beszél
csak a múltban

talán épp vele is összefutottam
ott a Battery-parkban

amikor hamburgert harapva
felnéztem hosszan
a két ikertoronyra

és azt mondtam: itt vagyok

Sok ezer tonna törmelék
zuhan rám
ellepnek beton-kő-habok

de felszínre bukom koromkék éjszakán

A nagyszabású költemény drámai hangvételét az kölcsönzi, hogy a lírai szubjektum az egyik ott és akkor halálát lelt áldozat identitását veszi fel, és azokért szól, akik magukért sem akkor és ott, sem később nem tudtak már szólni. Kegyeleti költemény, az áldozatoknak való lírai emlékéllítés ez amellet, hogy lírizált élőbeszédszerű hangjával arra is felhívja olvasói figyelmét, hogy a nyugati világ 2001. szeptember 11-e után már végleg nem az, ami volt, és hogy kultúránk, életünk sérülékenysége a szörnyű terrorcselekmény napján percek alatt bizonyosodott be. Nem mintha lenne bármilyen különbség ember és ember között, és Petőcz András, a humanista alkotó pontosan tudja ezt. A World Trade Center elleni merénylet

azonban mégiscsak a nyugati civilizáció egyik legnagyobb traumája volt az utóbbi húsz-huszonöt évben, ám az a világ többi részével szembeni gőgjéből úgy tűnik, mit sem veszített...

A kötet legnagyobb szabású címadó, ars poetikus igényű költeménye az *európa rádió, éjszaka* című, áradó hosszúvers, mely grandiózus, filozofikus költői meditáció az európaiságról, európai és magyar identitás viszonyáról, illetve az európai kultúra ezredforduló utáni állapotáról és további lehetőségeiről:

európa rádió, éjszaka

mintha álom, olyan az egész

*ismeretlen autóban ülök, nevetéseket
hallok a rádióból, megyek keresztül
európán, ezer és ezer kilométer
van már mögöttem, ezer és ezer
kilométer van még előttem, megyek
keresztül Európán, nevetés valahonnan,
valami zörej, recsegés, valami hang kiúszik,
valami hang bejön váratlanul, nem
akarok sávot váltani, csak az útjelzéseket
figyelem, csak a táblákat figyelem, nincsenek
határok, nem jönnek fegyveres őrök, gép-
pisztollyal nem fenyegetnek, nem akarnak
tőlem semmit, megyek bele az éjszakába,
senki sem állít meg, nem kérdezik, hova
megyek, kinek a pénzén, mit akarok, nem
állíthat meg senki, szól a zene az autórádióból,
valaki ismeretlen nyelven konferálja fel
a legújabb ismeretlen sztár legújabb
ismeretlen nagylemezét, talán flamandul
hadar a didzsé, most elúszik
minden, recsegés, megszűnt a térerő, új állam
képzeletbeli határvonalán rohantam át,*

észrevétlenül,
még ezer és ezer kilométert kell megtennem,
már ezer és ezer kilométer van mögöttem,
rohanok tovább, új és új utakon megyek,
valami ismeretlen nyelv ismét a rádióban,
konferál valami ismert dallamot, nem
figyelek oda, megyek tovább, végig
európán, előre, csak előre, szól
a rádió az autóban, szól az európa rádió,
nem tudok, nem is akarok sávot váltani,
most hirtelen vált ő maga, mozartot játszanak
valahol, könnyedén, játékosan törnek elő a zongorahangok
a rádióból, szól az európa rádió, mozart szól könnyedén,
játékosan, mint az álom, olyan az egész, aztán
megint recsegés, sípolás, phil collins úszik be, hallom,
hello! i must be going!, üvölti,
nekem is, gondolom magamban, rohanok
tovább, nyomom a gázpedált, ma még meg kell
tennem legalább ezer kilométert,
nincsenek határok,
rohanok tovább,
új és új államokon megyek keresztül,
tizenöt évvel ezelőtt itt megállított a határőr,
mondom magamban, tizenöt évvel ezelőtt itt
megaláztak, mondom magamban, visszafordítottak,
hogy itt nem léphetem át a határt, mert
a vízumom ezt nem teszi lehetővé, akkor
le kellett térnem egy mellékútra, csak ott
léphettem át a határt, mintha a cselédlépcsőn
kellene felmennem egy ismeretlen házban, úgy
éreztem magam akkor, mint valami európai cseléd,
most megyek tovább, nem állítanak meg, nem kérdezik,
hova megyek, phil collins üvölt egy régi számot, nem
akarja abbahagyni, én sem akarom abbahagyni, megyek

*tovább, előre, mindig előre, nem állhatok meg,
még ezer és ezer kilométer van előttem,
már ezer és ezer kilométer van mögöttem,
recseg az európa rádió,
új és új autópályákon végig, csak az útjelzőket figyelem,
valami ismeretlen nyelv ismeretlenül hadar, majd
mariah carrey hihetetlen magas hangon azt énekli,
hogy always be my baby, szinte könnyörög,
nem tudom, mondom magamban,
majd meglátjuk, mariah,
még ezer és ezer kilométer van előttem,
már ezer és ezer kilométer van mögöttem,
nekem itt dolgom van, mariah, dolgom van,
megyek keresztül az országomon,
négy tenger mossa határait,
nem állhatok meg,
nem állhatok meg soha,
megyek tovább,
sebbességkorlátokat lépek át,
láthatatlan államhatárokat lépek át,
ismeretlen nyelveket hallgatok,
és minden nagyon,
nagyon is ismerős*

Hatalmas volumenű, versfolyamként áradó gondolatlíra arról, mit jelent 2005-ben egyszerre magyarnak és európainak lenni. Ha akarjuk, politikai költészet, hiszen a költői szubjektum meglehetősen egyértelműen foglal állást, hogy örül szülőhazája, Magyarország európai uniós csatlakozásának, és lényegében egy országgént kezeli az Unió huszonhét tagállamát, tehát a szorosabb európai integráció és hosszú távon akár az Európai Egyesült Államok utópisztikus, de talán nem irreális elképzelésének híve. Itt a költő – egyúttal igen nagy személyességgel, hiszen nem kellene, hogy kétségeink legyenek afelől, hogy a konstruált lírai szubjektum és a biográfiai én tulajdonképpen ugyanaz a személy, de legalábbis ugyanazt gondolják – igen bátran és formabontóan politikai véleményt nyilvánít, s egy nagy jelentőségű politikai kérdéskörben foglal állást, amivel nyilván lehet egyetérteni vagy egyet nem érteni. Európai

nyelvek, művészek, művészeti alkotások és kultúrák kavalkádja ölt testet a szövegben, és válik eggyé a vers sodró gondolatfolyamában. A költői beszélő álombéli autós utazás keretében száguld keresztül Európán, ahol nincsenek stabilan kivehető határok, nincsenek fegyveres őrök, akik feleslegesen és megfélemlítő jelleggel ellenőrzik az utazók egy-egy államhatáron, a nyelvi és államhatárok többé nem érzékelhetők. Visszaemlékezik a rendszerváltozás előtti időkre, amikor még léteztek állam és államszövetség-határok, keleti és nyugati blokk, amikor még géppisztolyt nyomtak a keletről nyugatra utazni kívánó polgár arcába, és adott esetben minden indoklás nélkül megtagadták tőle a határátlépést. Ám a rendszerváltozás előtti időszak immár nem más, mint történelem, hiszen a határok többé nem érzékelhetők, mert ebben az álombéli utazásban immár egész Európa egyetlen nagy ország, lakói egyetlen nagy, sokszínű, a maga módján mégis homogén nemzetet alkotnak – egy kontinensnyi, soknemzetiségű, de közös identitású állam, ahol végre valóban *testvér léssen minden ember*, mint Schiller *Örömdájában*, az Európai Unió választott himnuszában. A költői szubjektum *ismertlen nyelveket hallgat*, átlép minden lehetséges sebességhatárt, egy hatalmas, számára kiismerhetetlen, sokszínű világon utazik keresztül, *mégis minden nagyon ismerős* a számára, hiszen bár magyar és kelet-európai, egyúttal szükségszerűen európai is, egy nagyobb kulturális közösség elidegeníthetetlen részese, hiszen ne feledjük el, Magyarország több, mint ezer évvel ezelőtti államalapítása óta szükségszerűen az európai kultúrához tartozik, nem csupán földrajzilag, de minden szempontból. Olvasókként persze nem szabad elfelednünk, hogy a versben ábrázolt utópisztikus Európa-kép még a költői beszélő saját bevallása szerint is nem más, mint álom. Európai Unió ugyan létezik, és a mozgás a tagállamok között tényleg lehetséges és többé-kevésbé szabad, ám az államszövetség még nem egyetlen nagy ország, a tagállamok együttműködése pedig konfliktusoktól korántsem mentes. Nem volt már az az ezredforduló után, Magyarország Európai Unió csatlakozása idején sem, és nem az ma sem, tizenegynéhány évvel később, a jelen esszé írása idején sem. Petőcz András lírai szubjektuma viszont e nagyszabású, közéleti-politikai, ugyanakkor egyúttal meglehetősen személyes és kitárulkozó költeményében a kötet korábbi részében sugallt minden pesszimizmusa ellenére optimista, hiszen bár amiről ír, csupán álom, nem szabad elfelednünk, és maga sem feledi el, hogy az álomnak már azért számos aspektusa, ha nem is a legtökéletesebb formában, de megvalósult...

A nagyívű kötet utolsó, *A hiány megfogalmazása* című ciklusa egyszerre számvetés a személyes veszteségekkel és irodalomtörténeti, költőtársi panteonállítási kísérlet, hiszen kizárólag Petőcz András barátai és költőtársai, Petri György és Orbán Ottó emlékének ajánlott

verseket tartalmaz. Maga a címadó vers, *A hiány megfogalmazása* nagyszabású lírai emlékezés Petri Györgyre, akinek 2000. július 16-ai halálának napján íródott:

A hiány megfogalmazása

Petri Györgynek 2000. július 16-án

Most akkor üresség, de tényleg.
Mint amikor elkap az ellenőr a buszon.
Persze, továbbra is játszom neki
a nyugodtat, az elegánsat, személyit
veszek elő, és baromi könnyedén nyújtom át,
természetes módon vállalkozom
bérletbemutatásra, egyszóval
együttműködöm a hatósággal.
Kényelmetlen lenne a ráncigálás,
az emelt hang, mindaz, ami azzal
járna, ha ellenállnék. Vigyázok
arra is, ne higgye, ne is sejtse, hogy
soha az életben nem volt semmim,
ami bármiféle utazásra is feljogosítana.
Normális állam normális polgára
szeretnék végre lenni, egyszer, de
rá kell jönnöm, bennem is hiba van.
Mert ott az az üresség, bennem,
ahogy a szemébe nézek az ellenőrnek.
Nem ő a hibás. De számomra
még ez az üresség, ez a legtöbb.
Ez a legfontosabb. Vigyázok rá,
és gondosan ápolgatom önmagamban.

Petri György valóban az ajánlásban foglalt dátumkor, 2000. június 16-án halt meg, halálával pedig kétségtelenül jelentős űr keletkezett a kortárs magyar irodalomban. Petőcz András lírai beszélője egy igen banális szituáció megörökítésén keresztül fogalmazza meg a költőtárs

halála okán érzett hiányt: a tömegközlekedésen jegy nélkül utazó költőt tetten éri az ellenőr, ő pedig készségesen együttműködik vele és vállalkozik közlekedési bérlete utólagos bemutatására. Mindazonáltal ironikusan kimondja, hogy vigyáz arra, nehogy az ellenőr rájöjjön, hogy a költői beszélőnek *soha az életben nem volt semmije, ami bármiféle utazásra feljogosítaná*, ami egyfajta filozófiai mélységekbe nyúló gondolati játéknak tűnik állam és állampolgár lehetséges viszonyával. Petri György lényegében egész költői pályája arról szól, hogy szemben állt egy embertelen eszközöket lehetőleg nem alkalmazó, állampolgárait többnyire be nem börtönző vagy ki nem végző, de mégiscsak puha diktatúráként működő, elnyomó állammal³. Petőcz András lírai szubjektuma 2000-ben ilyesmivel már nem tud szemben állni, hiszen a vers keletkezésének idején Magyarország, megengedve egyfajta referenciális olvasat lehetőségét, ha nem is tökéletes, de demokrácia. Az üresség és a hiány látszólag az eltávozott költőtárs, Petri György hiánya, de vajon nem értelmezhető-e egyúttal annak a hiányaként, ami ellen a rendszerváltozás utáni Magyarországon az ezredforduló környékén lázadni lehet? Petőcz lírai szubjektuma ugyanakkor paradox módon azt állítja verse záró soraiban, hogy *vigyáz*, ti. a benne testet öltött ürességre, *s gondosan ápolja magában*. Folyamatosan keresi tehát a költői szereplehetőségeket, és bizony elképzelhető, hogy részben vagy egészben, de a Petri György által mindig következetesen képviselt közéleti-közösségi költői paradigma (az ezredforduló után mondhatnánk: antropológiai posztmodern) mellett köteleződik el?

A konkrétan leginkább Petri György hiányának lírai megfogalmazása után Orbán Ottóra emlékező versek következnek, végig a kötet lezárulásáig. Orbán Ottó nem egészen Petri után két évvel, 2002. május 20-án hunyt el, halálával pedig ugyancsak hatalmas veszteség érte a magyar lírát az ezredforduló után nem sokkal. Petőcz András barátja és (egyébként ugyancsak ezerféle hangnemben megszólalni tudó, ám sok művében az alanyiságot, személyességet és a közösségi beszédmódot is preferáló) költőtársa emlékének ajánl hát néhány személyes hangvételő, ugyanakkor irodalomtörténeti tematikájú verset, melyek közül talán a *Koan, Orbán Ottó című*, minimalista, koan műfajmegjelölésű mű az egyik legérdekesebb:

Koan, Orbán Ottó

³ Petri Györgyről a talán leginkább teljességre törekvő monográfiát lásd: KERESZTURY Tibor, *Petri György*, Budapest, Magvető Kiadó, 2015.

Felkiált
csukott szájjal,
hangosan,
nem szólal meg.

Nem mozdul
sietősen,
elindul
mozdulatlan.

Enigmatikus sorok az elhunyt költőtárs emlékére, apró paradoxonokból összeállított nyolc, sejtelmes és mély tartalmú sor, személyes megemlékezés a költőtársra. S ugyancsak enigmatikusnak tűnő, ám lényegében – az Orbán Ottóra is oly jellemző⁴ – kíméletlen iróniával megszólaló költemény az, amellyel Petőcz András megemlékezik Orbán Ottó temetéséről:

Orbán Ottó temetésén

Van,
ami visszahozható,
és van,
ami nem.

Szép, ahogy olyan nagyon
együtt vagyunk.

Mindenki olyan, mint máskor.
Mindenki visszafogott és kiegyensúlyozott.
Mindenki kedves.

Van,

⁴ Orbán Ottó iróniájáról és személyességéről lásd talán: SZEPES Erika, *A mocskos mesterség*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2012.

aki számít,
és van,
aki számítana valakire.

Olyan is van, aki nagyon siet.
Mert sok a dolga.

Mi mindannyian nagyon sietünk.

A temetésen megjelenő emberek, többnyire nyilván írók, irodalmárok, a vers sugalmazása szerint formálisan, szertartásosan viselkednek, gesztusaik pedig sok esetben nem őszinték, pár ember jelenléte még talán érdekalakú is lehet – a temetés talán csak ürügy, hogy azon szakmai-emberi szívességet kérjenek másoktól. A szerző által kétségtelenül mélyen ismert magyar irodalmi élet felett mondott játékos, ugyanakkor komoly kritika. Petőcz beszélője, aki a temetésen nyilván nem volt más, mint a biográfiai Petőcz András, azonban nem különbözik el az ott megjelentektől. A zárómondat így hangzik: *mi* [ti. mi írók, művészek?] *mindannyian nagyon sietünk*. Tudniillik, az író, s úgy általában a művész, természeténél fogva hiú és önző ember, akit leginkább saját életműve és szakmai karrierje érdekel. S persze az ember általánosságban, filozófiai értelemben is *nagyon siet* földi léte során, hiszen életideje meglehetősen véges... Ezt pedig nem kell felrónunk az embernek, így ez irányú sietségét, türelmetlenségét az íróembernek sem. Petőcz András lírai beszélője sem teszi, legfeljebb megállapítja a tényeket.

A kötet utolsó verse, a *Se ott* című, ugyancsak kóanszerűen minimalista, a távol-keleti vallásbölcseletek világát idéző, enigmatikus-filozofikus költemény immár még személyesebb szintre emeli a *hiány megfogalmazásának* lehetőségét, s ez az a pont, ahol egyéni szinten kezdi el a költőt foglalkoztatni az elmúlás, az emberi létezés végessége, mely *antropológiai posztmodern* irányultságúnak titulálható további köteteiben már a versszövegek egyik központi témája lesz:

Se ott

se ott
se itt

csinálom a semmit

itt se

ott se

a seholban

a seholse

teszek

veszek

s egyszer majd

se itt

se ott

leszek

Petőcz András *Európa rádió* című verseskötete az ezredforduló utáni magyar líra egyik igen kiemelkedő darabja, melyben a lírai szubjektum keresi és teszteli a lehetséges költői szerepeket a posztmodern, vagy lassanként inkább már posztmodern utáni Közép-Kelet-Európában, át- és újragondolva saját euórpai, kelet-európai, magyar és persze egyúttal egyetemesen emberi identitását. Alaposan elemzi a lehetőségeket, a privátszférától a közéletig, a lokálistól a globálisig, s teszi mindezt nagy nyelvi erudícióval, letisztult-újraalkotott líranyelve teremő erejével. A hősiesség-háború-emberi gyengeség tematika köré felépített *A hős, amikor nem hős*, illetve a Petri György és Orbán Ottó szimbolikus értékű halála kapcsán keletkezett, *A hiány megfogalmazása* című ciklusok különösen fontos darabja a kötetnek, hiszen ezekben a versekben fogalmazza meg Petőcz elkötelezettségét a közösségi-humanista-személyes költői beszédmód, vagy ha úgy tetszik, ismét Németh Zoltán találó elnevezésével élve az *antropológiai posztmodern* irodalmi paradigma mellett.

A folyton kísérletező, átvedlő, megújuló költő, Petőcz András persze valószínűleg kikérné magának, hogy ilyen irodalomelméleti skatulyákba próbáljuk meg változatos életművét belepasszírozni... Elégedjünk hát meg azzal az esszéisztikus, s nyilvánvalóan szubjektív, s talán kissé hanyag, ám helytálló értékítélettel, hogy lírájában épp az ezredforduló

környékén beállt egy bizonyos poétikai-nyelvi-tematikus fordulat. Ennek keretében pedig a költő egyre inkább biográfiai *önmaga*, a meglett, egyre bölcsebb és a világ iránt egyre nyitottabb közép-európai értelmiségi, művész, aki egyre határozottabban köteleződik el az európai és egyetemes emberi értékek mellett, és akinek lírai alkotómunkássága egyre kevésbé avantgárd, egyre kevésbé játék a nyelvvel, egyre kevésbé *szövegirodalom*.

Petőcz, avagy az ő ezredforduló utáni lírai szubjektuma *európai rádiós*, aki egyre határozottabban tudósít bennünket saját emberi létezésünk komplexitásáról. Ő megírta és a nyelv rádióján keresztül útjára bocsátotta magas esztétikai színvonalú és kellően összetett, ám viszonylag könnyen értelmezhető versszövegeit, nekünk pedig okvetlenül lehetőségünk van venni az adást, ha nem is kötelező.